

Tijdschrift voor Gregoriaans



ADVENIT DOMINATOR

1991 - 4



TIJDSCHRIFT VOOR GREGORIAANS

Jaargang 16, nummer 4, november 1991

Verschijnt driemaandelijks

REDACTIE:

*Marie-Louise Egbers, Ike de Loos,
Martien Verzijl, Theo de Wit.*

Redactie:	Catharinastraat 81 4811 XG Breda tel. 076 - 22 14 58
Secretariaat:	Torenhoeckstraat 14 5056 AN Berkel-Enschot tel. 013 - 33 10 94

Abonnement: fl. 30,-- per jaar, over te maken op rekeningnummer 42.06.65.323, Abn-Amro-bank te Geldrop t.n.v. H. Berkers, penningmeester. Gironummer van de bank: 1065135.

Druk: Drukkerij Van Stiphout B.V. - Helmond

De Stichting Amici Cantus Gregoriani is een kring van mensen, die zich verbonden weten met het gregoriaans en door een jaarlijks terugkerende bijdrage de verschijning van dit tijdschrift, alsmede andere op het gregoriaans gerichte activiteiten, mogelijk maken.

Inlichtingen op het redactie-adres.

Losse nummers (ook van oude jaargangen): fl. 9,-- per stuk.

Copij voor de volgende aflevering: 15 december 1991.

Bij de voorplaat:

Rome, Bibl. Angelica 123 (Graduale Bologna ± 1130)

Van de redactie

Voor u ligt het laatste nummer van deze jaargang. Ditmaal bieden we een artikel aan over de restauratie van het gregoriaans in de vorige eeuw en de invloed die deze beweging heeft gehad op met name het Franse muziekleven. Vanzelfsprekend zijn ook de vaste rubrieken weer te vinden. Aankondigingen en andere belangrijke zaken vindt u bij de mededelingen.

In het eerste nummer van deze jaargang hebben we reeds gemeld dat we plaats willen inruimen voor eventuele reacties van onze lezers. Opnieuw willen we u uitnodigen te reageren. Uit uw brieven kunnen we een selectie, die voor een breder publiek interessant is, publiceren. ■

Studieweek Vaals:
20 t/m 24 april 1992

Studiereis Solesmes:
21 t/m 25 april 1992

zie berichten en folders:
afl. 1991 - 3

HOOFDARTIKEL

GREGORIAANS IN DE STEIGERS

Arnoud Heerings

1. Inleiding

Het gregoriaans kent een lange, bewogen geschiedenis. Een geschiedenis, waarin perioden van bloei en verval elkaar voortdurend hebben afgewisseld. Het gregoriaans is vaak gevallen, maar is gelukkig steeds weer opgekrabbeld. In het kader van dit artikel kan natuurlijk niet de gehele levensloop van het gregoriaans verhaald worden. We zullen ons enige beperkingen moeten opleggen. Naast ruimtegebrek is er trouwens ook gebrek aan kennis. Veel van de geschiedenis van het gregoriaans is ons onbekend of geeft aanleiding tot elkaar tegensprekende verklaringen. Om de problemen daarom zo veel mogelijk te vermijden, zullen we onze aandacht richten op slechts één aspect van de geschiedenis van het gregoriaans: namelijk 'het opkrabbelen'. Of iets minder populair geformuleerd: de restauratie van het gregoriaans. Onder deze term verstaan we een periode, waarin min of meer nadrukkelijk de noodzaak werd gevoeld om het gregoriaans te reorganiseren of te herstellen in haar functie binnen de liturgie.

Gewoonlijk wordt onder 'restauratie' verstaan: de 19e-eeuwse, door de monniken van Solesmes geïnitieerde, herstelbeweging van het gregoriaans. Door een iets ruimere definitie krijgen we echter een beter zicht op de golfbewegingen in de geschiedenis van het gregoriaans, hetgeen de doelstelling is van dit artikel. Momenteel bevindt het gregoriaans zich onmiskenbaar in een periode van laag-conjunctuur. Onzes inziens is dit geen reden tot al te veel ongerustheid. De diepste crisis heeft tot nu toe nog altijd het zaad in zich gedragen van de volgende bloeiperiode ...

2. Gregorius de Grote

2.1. De eerste middeleeuwse paus

De eerste periode die onze aandacht vraagt is die van het pausschap van Gregorius de Grote (590-604). De traditie heeft het deze paus vergund

dat hij zijn naam mocht verbinden aan het gregoriaans. In veel middeleeuwse handschriften wordt hij afgebeeld met op zijn schouder een witte duif die hem de gregoriaanse gezangen ingeeft: paus Gregorius als een begenadigd componist. Historisch onderzoek heeft echter aangetoond dat deze toeschrijving op een verdichtsel berust; de legende begint pas ongeveer 200 jaar na Gregorius' dood de ronde te doen. Ook het feit dat Gregorius de stichter van de pauselijke kapel, de fameuze Schola Cantorum, zou zijn, is naar alle waarschijnlijkheid onjuist. Overigens is in Gregorius' omvangrijke geschriften geen enkele passage te vinden die een bijzondere muzikale belangstelling verraadt.

De vraag rijst nu: waarom is de naam van paus Gregorius dan toch zo onlosmakelijk met het gregoriaans verbonden? Het antwoord moet gezocht worden in zijn organisatorische en diplomatieke kwaliteiten (daarnaast was hij ook een man met heilige kwaliteiten, die klaagde dat zijn hoge ambt hem stoorde bij het bidden). Gregorius de Grote was de eerste Romeinse bisschop die na een lange periode van rivaliteit met de Oosterse bisschoppen met succes een greep deed naar de macht binnen de Christelijke kerk. Onder paus Gregorius werd Rome het centrum van het Christendom en verbreidde de Romeinse ritus zich over grote delen van West-Europa en Noord-Afrika. Als zodanig wordt hij wel de eerste middeleeuwse paus genoemd. Het is dan ook niet verwonderlijk dat latere bewonderaars van deze paus hem allerlei daden hebben toegeschreven, die hij in werkelijkheid niet gesteld heeft; zie bijvoorbeeld de *Vita S. Gregorii Magni* van Johannes Diaconus uit 870. Dergelijke toeschrijvingen waren in de Middeleeuwen heel gebruikelijk en menig legendarische middeleeuwer (waaronder Karel de Grote) heeft dan ook van deze vorm van 'epische concentratie' geprofiteerd.

Toch berust de betekenis van Gregorius de Grote voor het gregoriaans niet geheel op een legende. In de tijd van Gregorius werden grote delen van West-Europa gekerstend (waaronder Engeland). Teneinde de eenheid binnen de kerk, die zich over steeds omvangrijkere gebieden verspreidde, veilig te stellen, voerde hij een zeer strakke organisatie door van onder andere de liturgie (Statio-missen) en het kerkelijk jaar. Het is bijvoorbeeld vrijwel zeker dat ten tijde van Gregorius het complete blok van de voorvasten tot en met het feest van Pasen werd vastgesteld. Als belangrijkste argument voor deze visie voert men wel aan dat veel feesten

die uit latere tijden stammen, geënt werden op de gezangen uit het Paasblok.

Door de pauselijke politiek van 'macht door eenheid' werd in veel gebieden druk uitgeoefend om de plaatselijke ritus te vervangen door de Romeinse. Latere pausen (maar vooral ook wereldlijke heersers, zoals Karel de Grote) hebben deze politiek doorgezet. Hierdoor is het Romeinse gregoriaans de officiële liturgische muziek van de kerk geworden en moesten de andere gregoriaanse dialecten (bijvoorbeeld het Gallicaanse en het Visigothische gregoriaans) het veld ruimen. Naast het Romeinse gregoriaans heeft alleen het Ambrosiaans zich kunnen handhaven.

2.2. Het verval van een traditie

De volgende eeuwen kunnen gerust de bloeitijd van het gregoriaans genoemd worden. In deze lange periode was het gregoriaans voortdurend in ontwikkeling; het vormde de spil van de christelijke muziekcultuur. Langzaam maar zeker werd in deze tijd gebouwd aan het indrukwekkende corpus van gezangen, dat als een van de belangrijkste verworvenheden van onze Westeuropese muziekgeschiedenis mag gelden.

Toch kon ook de bloei van het gregoriaans niet eeuwig duren. Al vanaf het jaar 800 ontstond de behoefte om nieuwe muzikale horizons te verkennen. Ontdekkingsreizen voerden naar de meerstemmigheid. Deze was aanvankelijk niets meer dan een versiering van het gregoriaans met een of meer parallelle stemmen. Maar al snel kwam het moment, dat de meerstemmigheid haar wortels losliet en een zelfstandig bestaan ging leiden. Deze ontwikkeling nam zo'n hoge vlucht dat de meerstemmige muziek na 1200 de spilfunctie van het gregoriaans geheel overnam. Dit betekende niet alleen het belangrijkste keerpunt in de Westeuropese muziekgeschiedenis, maar ook in de geschiedenis van het gregoriaans. Een eeuwenlange ontwikkeling werd afgesloten en het gregoriaans werd verwezen naar de periferie van het muzikleven.

Na 1300 trad met de verdere ontwikkeling van de meerstemmigheid en de opkomst van de instrumentale en de wereldlijke muziek definitief een periode in van verwording en verval. Het gregoriaans werd alleen nog gezongen op gewone werkdagen, in de Vastentijd of op de dagen, dat de middelen ontbraken voor 'echte' meerstemmige muziek. Hoewel het gregoriaans natuurlijk door de eeuwen heen met name in de

kloosters een levende traditie is gebleven, werd de artistieke standaard van het gregoriaans in haar bloeiperiode nimmer meer gehaald.

3. Eenheid binnen de orden

3.1. De cisterciënzer revisie

Voordat het echter zo ver was, kwamen de cisterciënzers al in 1134 in samenhang met hun algemene kloosterhervorming tot een ingrijpende revisie van hun liturgische boeken en gezangen. Aanleiding tot deze hervorming was het feit dat er in West-Europa binnen de orde op talrijke punten onderlinge verschillen begonnen te ontstaan. De belangrijkste oorzaak hiervan was dat de cisterciënzer kloosters, met hun voorliefde voor onherbergzame vestigingsplaatsen, slechts beperkt contact met elkaar onderhielden. Door de gebrekkige communicatie bleven veel lokale gewoontes in stand of ze groeiden uit tot tradities die niet door de gehele orde werden overgenomen. Rond 1130 begonnen de verschillen dermate groot te worden dat de eenheid van de orde in het geding kwam. Het generaal kapittel besloot in 1134 om de eenheid binnen de orde te herstellen en gaf Bernardus van Clairvaux opdracht om de boeken te herzien. Bijgestaan door een commissie van zangmeesters (en geheel in de stijl van de orde) nam Bernardus rigoureuze maatregelen.

De revisie - overgeleverd in Dijon Codex 114/82 - had in de eerste plaats betrekking op de muziek, minder op de teksten. Sequensen en tropen werden verworpen en de ambitus van het gregoriaans werd teruggebracht tot ten hoogste tien noten, dit laatste met een beroep op psalm 143, 9: *Deus, canticum novum cantabo tibi, in psalterio decachordo psallam tibi*.¹ 63 gradualia werden meedogenloos aangepast en ook veel verzen voor de solo-zangers moesten het ontgelden. Tevens werden alle gezangen herzien die op een of andere wijze niet binnen de middeleeuwse theorie van de modi pasten en werd het aantal psalmdifferenties beperkt. Al mag deze revisie wel uitermate functioneel zijn geweest, het cisterciënzer gregoriaans werd er niet fraaier op.

1. Een nieuw lied, o God, zal ik U zingen, op de tiensnarige harp spelen voor U.

3.2. De dominicaner revisie

De dominicanen zagen zich bij het groeien van hun orde voor dezelfde problematiek gesteld als de cisterciënzers. In 1245 gaf het generaal kapittel te Keulen een internationaal gezelschap de opdracht om meer eenheid aan te brengen binnen de dominicaanse liturgie. Het resultaat was het zogenaamde *Correctorium S. Jacobi Parisiensis*, dat in 1256 te Parijs werd goedgekeurd. De dominicanen betoonden zich aanmerkelijk mildere hervormers dan de cisterciënzers. Hun revisie beperkte zich hoofdzakelijk tot het schrappen van herhalingen en het beknotten van de slotmelismen van de alleluia's.

3.3. De franciscaner revisie

De franciscaanse liturgische traditie was van origine veel losser dan die van de cisterciënzers en de dominicanen. De franciscanen waren - met name in Italië - minder beducht op eenheid binnen hun orde, maar het franciscaanse officie stond wel model voor een revisie van het pauselijke officie.

Wat was het geval? In de loop van de 12e eeuw voerde de Pauselijke Kapel een groot aantal vereenvoudigingen door in het seculiere officie. Deze leidden uiteindelijk tot het ontstaan van het *Officium curiae romanae*. De franciscanen namen dit vereenvoudigde officie al in een vroeg stadium over. Toen paus Nicolaas II de liturgische eenheid tussen alle Romeinse kerken wilde bewerkstelligen, stelde hij de invoering van franciscaanse koorboeken verplicht. Hiermee was wel de eenheid een feit, maar tevens verdwenen hierdoor de laatste resten van een oude pre-gregoriaanse traditie, die zich in de Romeinse basilieken had weten te handhaven.

4. Het Concilie van Trente

Toen onder paus Paulus III het Concilie van Trente (1545-1563) bijeen werd geroepen was het gregoriaans reeds een zwakademende patiënt, die het nauwelijks nog zonder professionele hulp kon stellen. De belangrijkste aanleiding voor het concilie was echter niet de deplorabele staat van het gregoriaans, maar waren de diepgaande godsdienstige en maatschappelijke gevolgen van de Reformatie. Steeds meer gebieden maakten zich

los van de invloed van Rome, en de Romeinse kerk zelf zat gevangen in een web van politieke intriges en financiële ongerechtigheden. Ook op het gebied van de katholieke doctrine waren er vele problemen die om opheldering vroegen. De belangrijkste steen des aanstoots was echter de praktijk van de aflaten, die voor de Duitse augustijner monnik Maarten Luther al in 1517 aanleiding was om zijn 95 stellingen aan de slot- en universiteitskerk te Wittenberg te spijkeren.

Het grote doel van het Concilie van Trente was het herstel van de geloofseenheid. Hoewel dit doel beslist niet gehaald is, heeft het concilie op veel gebieden vruchtbare resultaten opgeleverd en luidde het begin in van de Contra-Reformatie. Als reactie op de vele 'hervormde' doctrines omtrent de tegenwoordigheid van Christus in de liturgie werd de leer van de transsubstantiatie geformuleerd. De Lutherse *Sola fide-doctrine* werd verworpen en de kerk bleef de enig gerechtigde bedienaar van de sacramenten. Ook werden er richtlijnen opgesteld voor de uitoefening van de ambten en werden er vele maatregelen afgekondigd die een einde moesten maken aan de misstanden binnen de kerk. De Heilige Stoel probeerde zelf het goede voorbeeld te geven door 400 overbodige hovelingen te ontslaan (sic!).

Ook de functie van de muziek tijdens de liturgie was een punt van bespreking tijdens het concilie. Algemeen was de roep naar een grotere eenvoud van de muziek en een betere verstaanbaarheid van de tekst. Het concilie liet zich alleen in algemene termen over de muziek uit, maar toch werden enkele concrete maatregelen afgekondigd. De rol van de meerstemmigheid werd drastisch beperkt en het gebruik van wereldlijke cantus firmi werd verboden.

Het gregoriaans op haar beurt moest aan strenge uniformiteitseisen voldoen. Allereerst werden alle teksten van het officie en de mis aan een revisie onderworpen. De herziene teksten van het brevier werden in 1568, die van het missaal in 1570 gepubliceerd. Vervolgens kregen Palestrina en Zoilo in 1577 van paus Gregorius III de opdracht om de gregoriaanse melodieën aan de nieuwe teksten aan te passen: *Purgare, corrigeren, reformare*, zuiveren, corrigeren en hervormen was het devies. De Spaanse kroon kon zich echter moeilijk met deze gang van zaken verenigen en spande zich in "opdat ene Gregorius III niet verwoeste, wat een Gregorius de Grote geschapen heeft". De ijver van de Spaanse koning



Het begin van de Communio *Dicite pusillanimes* (Dom. III Adventus) in twee versies: die van de huidige Editio Vaticana en een 16e-eeuwse 'gecorrigeerde' versie. Bij de laatste werd de tekst zó onder de melodie geplaatst dat alleen de accentlettergrepen een melisme kregen.

werd beloond; na een onduidelijk politiek schimmenspel rondom het drukprivilege liet de paus het manuscript, dat inmiddels gereed gekomen was, ongedrukt liggen.

In 1614-'15 verscheen tenslotte toch een tweedelig Graduale (Editio Medicea), waarin een poging werd gedaan om aan de richtlijnen van het Concilie van Trente tegemoet te komen. Dit Graduale - een van de zeer velen die in deze tijd gedrukt werden - stond geheel in de humanistische traditie. De samenstellers, Felice Anerio en Francesco Suriano, streefden naar een zeer grote samenhang tussen tekst en muziek, bijvoorbeeld door bepaalde woorden een vaste melodische formule te geven. Daarnaast werd het gregoriaans veelvuldig door invoering van accidenties 'getonaliseerd', werden cadensfiguren benadrukt en werden al te lange melismen eenvoudigweg geschrapt. Zelfs werden slotnoten veranderd als deze door het modale verloop van een compositie niet gerechtvaardigd schenen. Het belangrijkste mankement aan de Editio Medicea was echter de ritmische verstarring van het gregoriaans. Ondanks deze forse gebreken mocht de Editio Medicea vele herdrukken beleven en bleef zij tot ver in de 19e eeuw de basis van het gregoriaans. De Editio Medicea is overigens altijd een privé-uitgave gebleven, omdat de paus op het laatste moment zijn officieel fiat introk.

Het Concilie van Trente wenste een herziening van de liturgie volgens de oude norm van de kerkvaders (*ad fontes*, naar de bronnen), maar de op het concilie overeengekomen hervormingsmaatregelen waren nog onvoldoende om tot een verantwoorde reorganisatie van het gregori-



Een pagina uit de Editio Medicea van 1614 met o.a. de communio *Videns Dominus*.

aans te komen. Echt verwonderlijk was dit natuurlijk niet, omdat men hiervoor in de 16e eeuw nog het historisch besef en de wetenschappelijke techniek miste. De liturgiewetenschap stond nog in de kinderschoenen en men kon slechts over weinig bronnenmateriaal beschikken. De Editio Medicea werd dan ook alleen maar gebruikt, omdat er geen beter alternatief voorhanden was. Het moest tot de 19e eeuw duren voordat eindelijk de aanzet gegeven kon worden tot een fundamentele reorganisatie van het gregoriaans.

Voordat het echter zo ver was, raakte het gregoriaans hoe langer hoe meer verwijderd van zijn oorspronkelijke vorm. Vele loten aan de gregoriaanse stam deden hun intrede in de muziekgeschiedenis, waaronder het strikt metrische cantus planus en het gregoriaans met basso continuo. Daarnaast bleef het gebruikelijk om 'nieuwe' gregoriaanse melodieën te componeren; zie bijvoorbeeld het Credo III (17e eeuw) en het neo-gregoriaans van de Franse 18e-eeuwse componist Henry du Mont.

5. De restauratie van het gregoriaans

5.1. Solesmes

In de 19e eeuw werd het duidelijk dat een rigoureuze restauratie noodzakelijk was, wilde de kerk het gregoriaans behouden. Hierover waren de kerkelijke autoriteiten en de praktische onderzoekers het eens, maar er

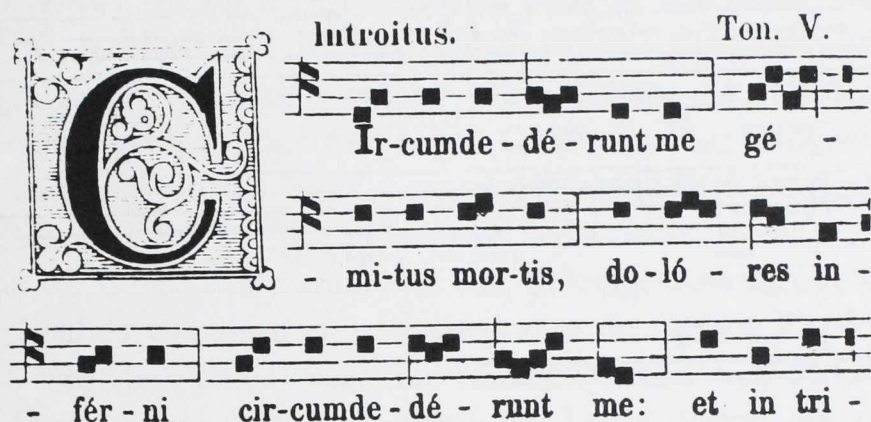
heerste grote verdeeldheid over de vraag hoe deze restauratie plaats zou moeten vinden. Ruw gesteld waren er twee stromingen. De eerste stroming had als centrum het Duitse Regensburg, waar de uitgever Friedrich Pustet in 1868 van de paus een dertigjarig privilege had gekregen om de gregoriaanse zangboeken te drukken. Pustet was een vertegenwoordiger van de behoudende stroming, die slechts pleitte voor een hervorming aan de hand van de Medicea-uitgave. De tweede, radicalere, stroming had als centrum het Franse benedictijner klooster St.-Pierre te Solesmes (nabij Le Mans) en streefde zowel in de liturgie als in de gezangen naar een terugkeer naar het Romeinse gregoriaans in haar klassieke periode.

Deze kampen hebben elkaar vooral in de tweede helft van de 19e eeuw zeer hardnekkig bevochten, niet in de laatste plaats omdat met het uitbreken van de Frans-Pruisische oorlog in 1870 de muzikale strijd begon te vertroebelen en beide stromingen zich nationalistisch begonnen te oriënteren.

Aan het eind van de 19e eeuw was de restauratie een Frans-Duitse controverse geworden, waarbij de benedictijnen van Solesmes toch de beste papieren hadden. De eerste abt na de heropening van het klooster in 1833 was Dom Prosper Guéranger (1805-1875) en onder zijn ambitieuze leiding werd tot een minutieuze bronnenstudie overgegaan. De monniken van Solesmes reisden van bibliotheek naar bibliotheek om zo veel mogelijk bronnenmateriaal te verzamelen. Dom Guéranger streefde expliciet naar een terugkeer naar de Romeinse liturgie en legde door zijn onderzoek en de hieruit volgende praktische uitvoering het fundament voor een invloedrijke revisiestroom binnen het gregoriaans.

Zijn werk werd verder uitgewerkt door Dom Joseph Pothier (1835-1923), die in 1880 *Les Mélodies Grégoriennes* publiceerde. In dit spraakmakende boek ging hij uitgebreid in op de orthografie en de interpretatie van de oude neumen, het vastleggen van het Latijnse woordaccent en de frasering van de melodieën. Tevens benadrukte hij het vrije gregoriaanse ritme, dat ontstaat door de juiste voordracht van de Latijnse tekst. In 1883 publiceerde Pothier het Liber Gradualis en in 1891 en 1895 respectievelijk het Liber Antiphonarius en het Liber Responsorialis. Vooral de publicatie van het Liber Gradualis was van belang, omdat in datzelfde jaar de Congregatie van de Riten een decreet uitgaf, waarin de Neo-Medicea-uitgave van Pustet officieel werd aanbevolen. Dit was een

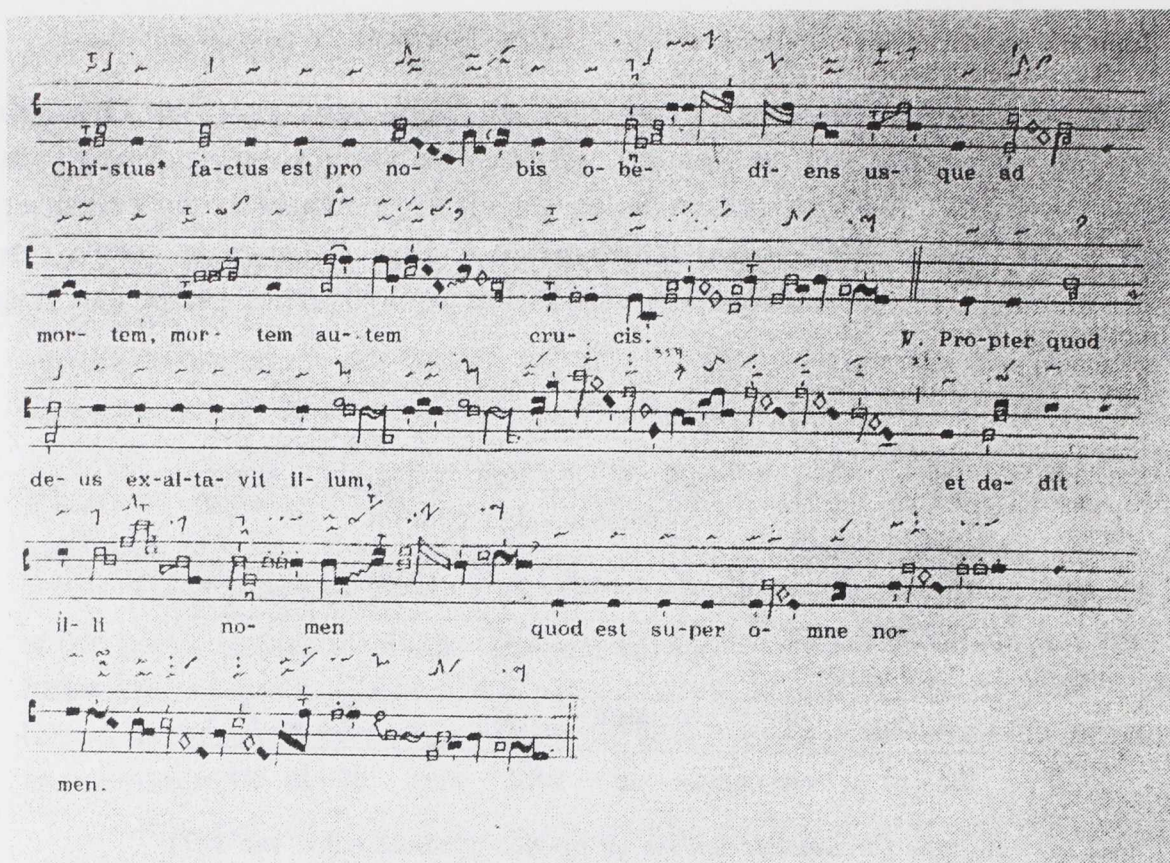
zware klap voor Solesmes, maar met de publicatie van het *Graduale* gaven de benedictijnen te kennen, dat zij de strijd nog niet opgaven. Integendeel. De rivaliteit tussen Solesmes en Regensburg kreeg een uitermate grimmig karakter en Solesmes besloot alles op alles te zetten om, met het aflopen van het contract van Pustet in 1901, het gelijk aan haar kant te krijgen.



De introitus *Circumdederunt me* uit de Neo-Medicea editie van 1871

De derde benedictijner monnik, die zich zijn hele leven voor 'de zaak Solesmes' heeft ingezet was Dom André Mocquereau (1849-1930). Deze nam in 1893 de leiding over van de door Dom Pothier gestarte *Paléographie Musicale*; publicaties van originele bronnen in facsimile, voorzien van een uitgebreid voorwoord. Mocquereau maakte deze serie tot een invloedrijke spreekbuis van de Solesmes-traditie. Hij heeft school gemaakt met zijn studies van het gregoriaanse ritme en streefde er voortdurend naar zijn onderzoek op dit gebied een wetenschappelijke basis te geven. Zijn filosofisch gekleurde analyses van het ritme dwongen hem er uiteindelijk toe om de gregoriaanse melodie in consequente groepen van twee of drie noten in te delen. De beginnoten van deze groepen kregen in de uitgaven een ritmisch teken onder zich (de zogenaamde ictus).

De specifieke ritmische doctrine van Mocquereau bleef echter niet zonder commentaar en gaf aanleiding tot heftige meningsverschillen tussen de *equivalisten* (Pothier en Mocquereau) en de *mensuralisten* (Antoine Dechevres, George Louis Houdard en Dom Cécilien Jeannin). De mensuralisten maken gebruik van verschillende notenwaarden in de verhouding 2:1, terwijl de equivalisten in essentie maar één notenwaarde toestaan.



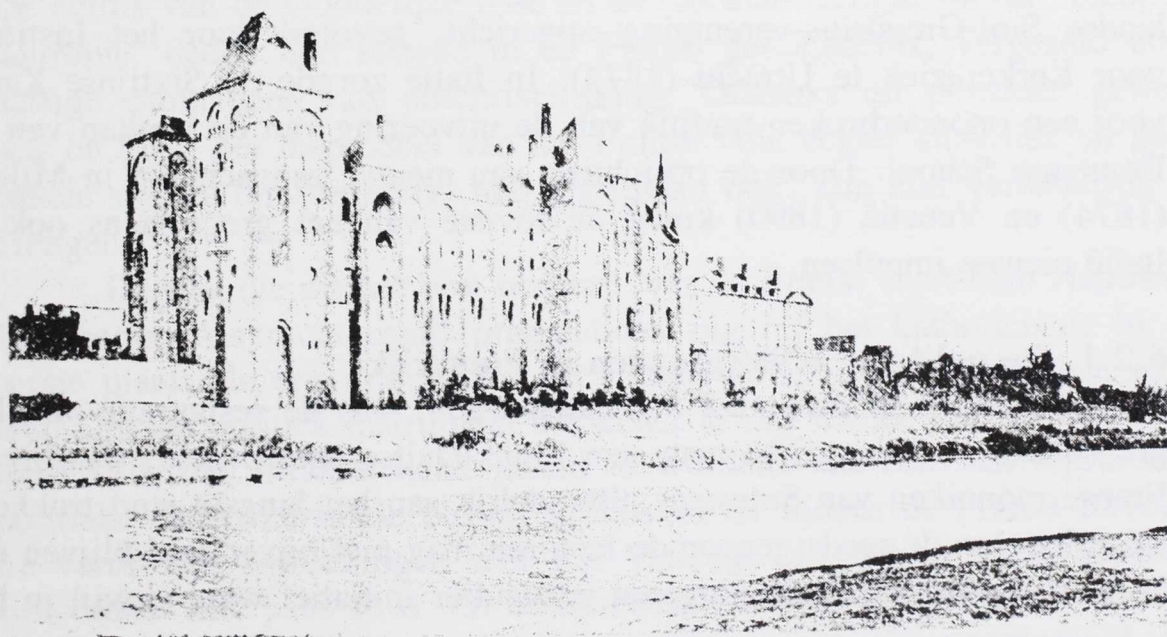
Een proportionele transcriptie van het graduale *Christus factus* volgens de zienswijze van J. Blackley. De zwarte noten zijn lang, de witte kort in een verhouding van 2:1. Boven de transcriptie staan de neumen van Laon 239. (Overgenomen uit de toelichting bij de CD *Music for Holy Week*)

Een aantal praktische uitvoerders van het gregoriaans houdt momenteel nog steeds vast aan het mensuralisme. De bekendste is wel John Blackley en zijn Schola Antiqua te New York.

5.2. De Editio Vaticana

In 1901 werd het drukprivilege van Pustet niet meer vernieuwd en in het Motu Proprio van paus Pius X (1903) werd gesteld, dat er een nieuwe Vaticaanse editie moest komen, die voor de gehele rooms-katholieke kerk verplicht zou worden gesteld; enkele liturgieën, waaronder het Ambrosiaans, mochten hun eigen zangboeken blijven gebruiken. In het Motu Proprio van 1904 gaf de paus de monniken van Solesmes opdracht om de Editio Vaticana te verzorgen, hetgeen dus de lang verwachte erkenning was van de activiteiten van Solesmes. Er werd een internationale commissie samengesteld onder voorzitterschap van Dom Pothier, die de voor-

bereidingen moest treffen voor de Editio Vaticana. De commissie kon echter moeilijk een onderlinge overeenstemming bereiken. Vooral Dom Pothier, die inmiddels abt van Saint-Wandrille (Noord-Frankrijk) geworden was, en Dom Mocquereau konden het niet eens worden. Pothier wenste aansluiting bij de 19e-eeuwse traditie, terwijl Mocquereau steeds terug wilde naar de oudste lagen van het gregoriaans. Zij verweten elkaar een onverzoenlijke houding en nadat de paus in het kader van de voortgang van de arbeid Dom Pothier enkele volmachten had gegeven verscheen - dus zonder de medewerking van Solesmes - in 1905 het Kyriale, drie jaar later gevolgd door het Liber Gradualis. In 1909 verscheen het Dodenofficie, in 1911 de Toni Communes en in 1912 volgde het Antiphonale. Pas in 1914 werd een nieuwe redactiecommissie gevormd, die de taak van de Editio Vaticana weer aan Solesmes overdroeg. De belangrijkste publicaties van deze commissie waren de Cantus Passionis (1916), het Officie van de Goede Week en van het Octaaf van Pasen (1932) en het Liber Monasticum (1934). Uiteindelijk had Solesmes de strijd met de Medicea-editie dan toch gewonnen.



De abdij St. Pierre de Solesmes, gezien vanaf de Sarthe.

6. Intermezzo: Frankrijk

6.1. De restauratie van de katholieke kerkmuziek

Aan het begin van de 19e eeuw werd onder invloed van de opkomende Romantiek vooral in Duitsland en Frankrijk de noodzaak gevoeld om de katholieke kerkmuziek aan een revisie te onderwerpen. Dit leidde in beide landen tot revisiestromingen die een terugkeer wensten naar zogenaamde 'Gouden perioden' van de kerkmuziek. Voor het gregoriaans was het aanvankelijk niet zo duidelijk wat dit betekende, maar voor de meerstemmige muziek betekende dit een terugkeer naar de klassieke polyfonie van de Romeinse School (met als belangrijkste representant Giovanni Pierluigi da Palestrina): *Pour le plain-chant nous disons Saint-Grégoire; pour la musique sacrée nous disons Palestrina; pour l'orgue, nous disons J.S. Bach*² (voorwoord in het tijdschrift *La Maîtrise* nr. 1, 1857).

De revisie-idealen werden in Duitsland nagestreefd door de in 1868 door F.X. Witt opgerichte Allgemeine Deutsche Cäcilienverein. In Frankrijk had de beweging vooral enkele scholen als vertrekpunt: het *Institution de musique classique et religieuse* van Alexandre Choron, de *École Niedermeyer* en de *Schola Cantorum*. Ook in Nederland en Italië had de restauratiebeweging een voedingsbodem: in 1868 werd de Nederlandse Sint-Gregorius-vereniging opgericht, gevolgd door het Instituut voor Kerkmuziek te Utrecht (1874). In Italië zorgde de Sixtijnse Kapel voor een ononderbroken traditie van de uitvoering van de werken van de Romeinse School. Door de oprichting van nieuwe zangscholen in Milaan (1874) en Venetië (1890) kreeg de revisie van het gregoriaans ook in Italië nieuwe impulsen.

6.2.1. De politieke achtergronden in Frankrijk

Zoals we reeds in paragraaf 5 konden lezen, was de restauratie van het gregoriaans in belangrijke mate een Frans-Duitse controverse, waarbij de Franse monniken van Solesmes uiteindelijk aan het langste eind trokken. Afgezien van de reeds genoemde factoren mag niet onvermeld blijven dat de Duitse restauratiebeweging een particulier initiatief was, terwijl in het

2. Bij gregoriaans denken we aan de heilige Gregorius, bij kerkmuziek aan Palestrina en bij orgelmuziek aan Bach.

katholieke Frankrijk de restauratiebeweging ook een overheidszaak was. In deze paragraaf zullen we bij wijze van intermezzo aandacht besteden aan de belangrijkste politieke gebeurtenissen die in Frankrijk de restauratie van de kerkmuziek hebben medebepaald.

6.2.2. Na de Franse Revolutie

Nadat de Franse Revolutie een definitieve streep had gezet onder het 'Ancien Régime' en de kerk had ontdaan van haar al te majestueuze wereldlijke franje, leek het erop dat het Franseatholicisme zich verder tevreden moest stellen met een bescheiden figurantenrol. De kerkelijke bezittingen werden onteigend (alle kerken en kathedralen werden staats-eigendom) en de Franse geestelijkheid werd vanaf 1790 door de Staat onderhouden door middel van een stelsel van stipendia. Ook de invloed van de paus werd sterk teruggedrongen, met name waar het de benoeming van bisschoppen en kardinalen betrof. Omdat de Franse regering ook ná de Franse Revolutie voor een groot deel uit overtuigde katholieken bestond, hadden de hervormingen over het algemeen een mild karakter. Tijdens de regeringsperiode van Robespierre trad echter een polarisatie op die aanleiding gaf tot heftige golven van anti-christelijke terreur. De cultus van de Goddelijke rede en de 'nieuwe' religie van de 'theophilantropie' deden hun intrede in de Franse geschiedenis, vergezeld door heftige campagnes van ontchristelijking. Ondanks dit politieke geweld was èn bleef het merendeel van het Franse volk echter katholiek en geen enkele sociale omwenteling, hoe ingrijpend ook, kon hier verandering in brengen.

Degene die dit het best begreep was de Franse staatsman Napoleon Bonaparte. Als rechtgeaard pragmaticus zag hij hetatholicisme in de eerste plaats als een middel om het Franse volk tot een eenheid te smeden. Om als politiek instrument bruikbaar te zijn diende de Franse katholieke kerk met strakke hand geleid te worden. Als een van zijn eerste politieke daden herstelde Napoleon daarom de tijdens de Franse Revolutie verbroken betrekkingen met het Vaticaan. In het in 1801 gesloten concordaat met paus Pius VII accepteerde de Franse regering de rooms-katholieke godsdienst weer als de godsdienst van de meerderheid der Fransen; hetatholicisme als staatsgodsdienst had echter wèl afgedaan.

Had de Franse Revolutie nog geprobeerd om de invloed van de paus te beperken, het concordaat van 1801 zette de Franse deuren weer

wijd open. Het 'ultramontanisme'³ werd in de loop van de 19e eeuw een steeds belangrijker stroming binnen de Franse katholieke kerk. Deze beweging kende de paus het hoogste gezag toe. Dit hoogste gezag gold niet alleen zaken van geloof en leven, maar ook politieke zaken. Enkele belangrijke representanten van het ultramontanisme waren Félicité de Lamennais (1782-1854), Louis Veuillot (1813-1883) en niet te vergeten Dom Prosper Guéranger, die zijn klooster te Solesmes tot een belangrijk ultramontanistisch bolwerk wist te maken.

Hoewel rond 1860 het Romeins Missaal en Brevier bijna overal in Frankrijk waren ingevoerd, heeft het ultramontanisme zich echter nooit een onbetwistbare positie weten te verwerven. Het conservatieve ultramontanisme heeft gedurende de gehele 19e eeuw strijd moeten voeren tegen het meer liberale 'gallicanisme'. Deze zeer nationaal georiënteerde stroming achtte sinds 1682 het gezag van de algemene concilies hoger dan de autoriteit van de paus en verwierp elke pauselijke inmenging in Franse interne aangelegenheden. De gemoederen raakten met name verhit over zaken betreffende het landsbestuur en de vrijheid van onderwijs. De controverse liep verder uit de hand toen in 1869 het dogma van de pauselijke onfeilbaarheid werd afgekondigd. Deze bijna onbeperkte versterking van het geestelijk gezag van de paus betekende een belangrijke versterking van het (internationale) ultramontanisme en leek de doodsklap te zijn voor het gallicanisme.

Toch was de rol van het gallicanisme nog niet uitgespeeld. In 1859 werd de pauselijke staat bijna geheel geannexeerd door Victor Emmanuel II, de koning van Sardinië. Het wereldlijk gezag van de paus was hiermee zo goed als beëindigd. Het had nog slechts een klein duwtje nodig. Dit duwtje kwam in 1870 toen Napoleon III zijn troepen uit de pauselijke staat terugtrok, omdat Frankrijk zelf in een heilloos conflict was geraakt met Pruisen. Hiermee werd op Frans regeringsniveau een keuze gemaakt vóór het gallicanisme en tegen het ultramontanisme. Het ultramontanisme kreeg daarnaast in Frankrijk nog een andere concurrent: het opkomende socialisme. Frankrijk raakte inmiddels in toenemende mate geseclariseerd. Toen de Franse regering in 1901 een aantal anticlericale wetten aannam, betekende dit in de praktijk een wending ten

3. *Ultramontanus*: achter de bergen (de Alpen) gelegen.

gunste van het gallicanisme. Voor paus Pius X was dit echter dermate onaanvaardbaar dat hij in 1904 de diplomatieke banden met Frankrijk verbrak. De totale omwenteling ten gunste van het gallicanisme vond plaats in 1905, toen de socialist Aristide Briand de scheidingswet doorgevoerd kreeg. De definitieve breuk tussen kerk en staat werd hiermee een feit.

6.3. De restauratie van de Franse kerkmuziek

Toen de katholieke kerk in het begin van de 19e eeuw weer wat bewegingsruimte werd gegund, betekende dit ook een stimulans voor de kerkmuziek. Na de Franse Revolutie bevond de Franse geestelijke muziek zich op een zeer laag niveau. Er was een groot gebrek aan bekwame organisten en slechts weinig kerken hadden nog een parochiekoor. De kerk zag in deze situatie maar één oplossing: scholing en onderwijs. Er werden pogingen ondernomen om de sinds de Franse Revolutie verboden koorscholen (*maîtrises*) weer in ere te herstellen. De kerk was echter financieel in een te zwakke positie om de heroprichting krachtig te kunnen ondersteunen. Ondersteuning door de Franse staat zou een oplossing kunnen zijn. In 1807 en 1813 drongen de cultuurministers (Portalis, resp. Bigot) dan ook op de herinvoering aan. De relatie tussen kerk en staat was in dit stadium echter nog te precair om overheidsbemoediging mogelijk te maken. In dit pioniersstadium was het lot van de katholieke kerkmuziek nog afhankelijk van persoonlijk initiatief.

Dit persoonlijk initiatief kwam van Alexandre Étienne Choron (1771-1834), een man die in de herinvoering van de *maîtrises* zijn grote levenstaak zag. Choron wist zich grote bekendheid te verwerven als polemist op het gebied van de restauratie van de geestelijke muziek. Mede door zijn talrijke essays over het gregoriaans, waarin hij pleitte voor een nauwere aansluiting bij Rome, raakte hij vanaf 1810 betrokken bij de reorganisatie van de muziek in de Franse kathedralen. Choron was een onvermoeibare vechter voor de herinvoering van de *maîtrises*, maar zijn streven vond weinig weerklank. Gebrek aan financiële middelen en desinteresse aan de kant van de Franse geestelijkheid hadden tot gevolg dat slechts in een klein aantal kathedralen een koorschool van de grond kwam. In 1817 nam hij daarom het heft in eigen handen en richtte hij met subsidie van de Franse regering het *Institution Royale de Musique*

classique et religieuse op: de eerste stap in de richting van de restauratie van de Franse kerkmuziek.

Toen het instituut van Choron in 1830 onder politieke druk (de Juli-Revolutie) weer gesloten werd, was er in Frankrijk gedurende enige tijd geen naamhebbende school voor katholieke kerkmusici. Pas in 1853 werd met de oprichting van de *École de Niedermeyer* een school in het leven geroepen die weer in deze lacune kon voorzien. De initiatiefnemer was de Zwitserse componist Louis de Niedermeyer (1802-1861). Niedermeyer was van huis uit protestant, wat niet wegnam dat hij zich verdienstelijk heeft gemaakt voor de restauratie van de katholieke kerkmuziek.

In 1853 publiceerde Niedermeyer in samenwerking met Joseph d'Ortigue het *Traité théorique et pratique de l'accompagnement du plain-chant*, een tractaat over de 'juiste' begeleiding van het gregoriaans. Het Franse gregoriaans was in de eerste helft van de 19e eeuw nog niet het gregoriaans van Solesmes. Dit gregoriaans werd in lange noten gezongen met begeleiding van het orgel. In het tractaat werkten de auteurs een systeem uit waarbij het mogelijk was om het gregoriaans van accorden te voorzien zonder in conflict te komen met het modale karakter ervan.

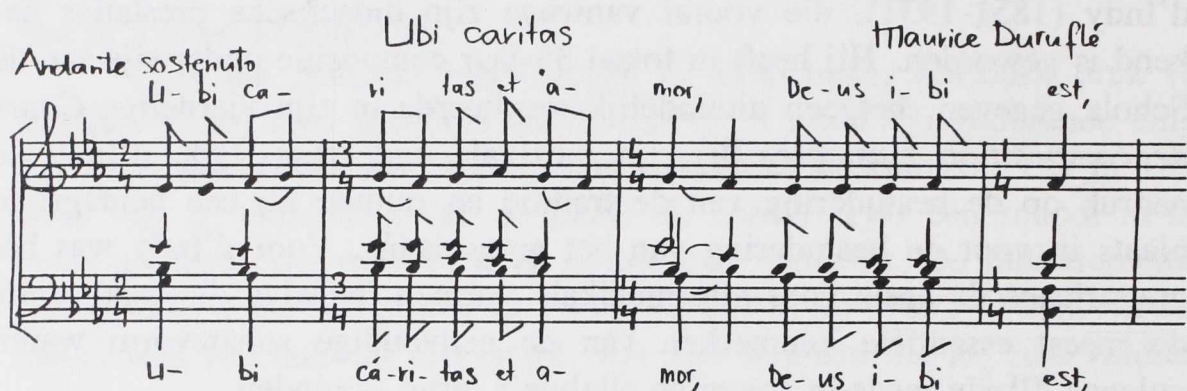
De École Niedermeyer was een 'complete' kerkmuziekopleiding. De leerlingen werd niet alleen een gedegen kennis van het gregoriaans bijgebracht, maar ze kregen ook compositie-onderwijs. De École Niedermeyer heeft enkele naamhebbende componisten voortgebracht. De belangrijkste is ongetwijfeld Gabriel Fauré, die van 1854 tot 1865 leerling was. Andere bekende namen zijn: Eugène Gigout, André Messager en Henri Expert.

Naast de École Niedermeyer werd in 1894 de *Schola Cantorum* opgericht. In 1893 werd Vincent d'Indy gevraagd om de lesprogramma's van het Parijse Conservatoire te reorganiseren, maar zijn voorstellen werden door hun te rigoureuze karakter door de directie verworpen. Een jaar later gebruikte d'Indy deze plannen om samen met Charles Bordes en Alexandre Guilmant een school op te zetten voor uitvoerders van geestelijke muziek (onder de naam *École de Chant liturgique et Musique religieuse*). Twee jaar later kwam de school in het teken te staan van de restauratie van de katholieke kerkmuziek en kreeg zij de naam *Schola Cantorum*.

De centrale persoonlijkheid van de Schola Cantorum was Vincent d'Indy (1851-1931), die vooral vanwege zijn didactische prestaties bekend is geworden. Hij heeft in totaal 35 jaar compositie-onderwijs aan de Schola gegeven, hetgeen uiteindelijk resulteerde in zijn vierdelige *Cours de composition musicale*. Bij zijn muzikale onderwijs legde d'Indy de nadruk op de bestudering van de traditie en ruimde hij een belangrijke plaats in voor de bestudering van het gregoriaans. Voor d'Indy was het gregoriaans de basis voor alle muzikale vormen (behalve de fuga); zelfs de meest essentiële kenmerken van de eenvoudige sonatevorm waren volgens d'Indy reeds in sommige alleluia's terug te vinden.

Ondanks het feit, dat de Schola zich onder Vincent d'Indy allengs tot een orthodox kamp ontwikkelde, speelde de Schola (naast de École Niedermeyer) een belangrijke rol bij de restauratie van het gregoriaans en de herontdekking van de Romeinse School. Vooral Charles Bordes, mede-oprichter van de Schola, heeft als dirigent van *Les Chanteurs de Saint-Gervais* baanbrekend werk verricht op het gebied van de praktische uitvoering van Renaissance-muziek. De Schola was een uitstekend gedisciplineerd instituut dat een groot aantal bekwame componisten en kerkmusici heeft voortgebracht (waaronder Albéric Magnard, Pierre de Bréville, Deodat de Séverac en Albert Roussel). De op de Schola opgeleide kerkmusici vonden hun weg naar kerken en kathedralen in bijna alle Franssprekende landen.

Veel Franse componisten van eigentijdse kerkmuziek lieten zich inspireren door de restauratie van het gregoriaans en de herontdekking van de Renaissance-meesters. Was eerst een Agnus Dei in de trant van l'Arlésienne van Bizet bepaald geen uitzondering, vanaf 1890 was deze stijl niet langer in overeenstemming met de nieuwe idealen binnen de Franse kerkmuziek. De componisten streefden naar een waardige liturgische muziek en zochten aansluiting bij de esthetiek van het gregoriaans. Dit gebeurde door een integratie van de gregoriaanse modi in het gangbare harmonische idioom en door verwerking van gregoriaanse thema's in moderne composities. De belangrijkste componisten van de modernere Franse kerkmuziek, die aansluiting zochten bij het gregoriaans, zijn: Jehan Alain (*Messe modale*), Charles Tournemire (*L'Orgue Mystique*), Maurice Duruflé (*Requiem* op. 9 en *Quatre Motets sur des Thèmes grégoriens*), Jehan Langlais (*Messe Salve Regina*) en als buitenbeentje André



De eerste vier maten van het motet *Ubi caritas* voor gemengd koor a capella van Maurice Duruflé, met een gregoriaans cantus firmus in de sopraan.

Caplet (*Messe à trois Voix*). Zelfs Olivier Messiaen beweert zeer door de gregoriaanse modi te zijn beïnvloed.

Ook buiten de kerk was de invloed van de modi evident. Veel composities van Claude Debussy (*Pelleas et Mélisande*), Gabriel Fauré (*Quatuor à cordes* op. 121), Erik Satie (*Trois Gymnopédies*) en Maurice Ravel (*Pianotrio*) zijn in een modale stijl gecomponeerd. Het is bijvoorbeeld bekend dat een componist als Claude Debussy regelmatig in de Saint-Gervais te Parijs te vinden was, waar hij opvallende passages uit het onder leiding van Charles Bordes uitgevoerde gregoriaans noteerde.

7. Het Tweede Vaticaanse Concilie

7.1. Aggiornamento

De hernieuwde belangstelling voor het gregoriaans vond haar hoogtepunt tijdens de periode van 'het rijke Roomse leven'. Zoals uit de vorige paragraaf bleek was het gregoriaans ook buiten de kloostermuren weer een levende traditie geworden en aan de meeste kathedralen en parochiekerken was weer een gregoriaans koor verbonden. De periode van 1900 tot 1940 was er een van processies en liturgische luister, waarin het gregoriaans een ereplaats bekleedde.

Na de Tweede Wereldoorlog begon het tij echter weer te keren en

zette de grote secularisatie in, die inmiddels bijna de gehele Westerse wereld in haar greep heeft gekregen. Midden in het proces van ontkerkelijking, toen de eerste tekenen van achteruitgang voor iedereen zichtbaar begonnen te worden, zocht de kerk naar een antwoord. Het was duidelijk dat de kerk bezinning nodig had. *Aggiornamento* (vernieuwing) was het toverwoord van de vijftiger en zestiger jaren en op 25 januari 1959 kondigde paus Johannes XXIII dan ook het Tweede Vaticaans Concilie af om een begin te maken met de aansluiting van de kerk met de moderne tijd.

Het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) was in de eerste plaats een pastoraal concilie. De zielzorg stond centraal. Het gebruik van het Latijn als enige liturgische taal werkte niet bevorderlijk voor de actieve deelname van de gelovigen, zodat de mogelijkheid werd geschapen om de liturgie in de volkstaal te vieren. De Latijnse mis verdween hiermee naar de achtergrond, omdat in het merendeel van de bisdommen over de gehele wereld deze gelegenheid werd aangegrepen. Dit ondanks het feit dat in de concilie-besluiten nadrukkelijk staat vermeld: *Linguae latinae usus, salvo particulari iure, in Ritibus latinis servetur* (artikel 36, 1).⁴

In de kern van de zaak is de kwestie van de liturgische taal echter niet van wezenlijk belang (ook het Latijn is eens een volkstaal geweest), zij het dat met het verdwijnen van het Latijn ook het gregoriaans in diskrediet raakte.

Het Tweede Vaticaans Concilie heeft op het gebied van de liturgie vele praktische veranderingen geïntroduceerd. In 1951 was reeds de Paasnacht hersteld en in 1955 werd de gehele Goede Week-liturgie aan een revisie onderworpen. Vanaf 6 april 1969 trad met de publicatie van *Pro cultu divino* de Nieuwe Ordo in werking. De belangrijkste veranderingen hadden betrekking op de ordening van het kerkelijk jaar en de structuur van de Mis. Deze veranderingen werden definitief vastgelegd in het Nieuw Romeins Missaal, dat in 1970 verscheen. Het zou te ver voeren om een compleet overzicht te geven van alle liturgische vernieuwingen van Vaticanum II, maar een aantal opvallende vernieuwingen zijn: een gehele herziening van de indeling van het kerkelijk jaar, de introductie van een

4. Het gebruik van het Latijn moet in de Latijnse ritus behouden blijven, behoudens speciale uitzonderingen.

driejaarlijkse cyclus voor de lezingen, de tweeledige i.p.v. drieledige structuur van de mis en de uitbreiding van het aantal eucharistische gebeden.

Met de vernieuwingen van Vaticanum II werden ook alle gregoriaanse zangboeken in één keer onbruikbaar, zodat wederom in de geschiedenis de paus de opdracht moest geven om de boeken te herzien. Deze taak werd in handen gelegd van de monniken van Solesmes, die in 1974 een nieuwe editie van het Graduale Romanum lieten verschijnen. In het kader van de pastorale zorg was in 1967 reeds het Graduale Simplex uitgekomen (waarvan n.a.v. Vaticanum II in 1975 een herziene uitgave verscheen). Hiervoor waren eenvoudige melodieën geselecteerd, zodat ook het gemiddelde parochiekoor het gregoriaans kon blijven beoefenen.

7.2. Sémiologie Grégorienne

De in de vijftiger jaren opgekomen richting van de Sémiologie Grégorienne betekent tot op heden de laatste ontwikkeling op het gebied van het gregoriaans. De Sémiologie - van oorsprong een taalkundige discipline - legt een grote belangstelling aan de dag voor het teken. Dom Eugène Cardine paste de semiotiek toe op de betekenis van de gregoriaanse neumen en gaf in zijn *Sémiologie Grégorienne* de volgende definitie: *Étude sémiologique: où l'on recherche la raison (logos) de la diversité des signes (semeion), afin d'en déduire les principes fondamentaux pour une interprétation authentique et objective*⁵ (p. 2).

Cardine was vooral geïnteresseerd in het verband tussen de grote verscheidenheid in vroege notatievormen en de betekenis van de tekst. Centraal stond hierbij het uitgangspunt, dat binnen de door Solesmes veronderstelde universele ritmische traditie een 'vormonderscheid' noodzakelijkerwijs samenhangt met een 'betekenisonderscheid'.

Het binnen de semiologische discipline uitgevoerde vergelijkend bronnenonderzoek heeft geleid tot nieuwe inzichten in de uitvoering van het gregoriaans, waardoor de resultaten van Cardine inmiddels zijn uitgewerkt en verdiept. Omdat het huidige Graduale onder een zekere tijds-

5. Semiologisch onderzoek is het zoeken naar een begrijpelijke structuur (logos) in de diversiteit van de tekens, om hieruit fundamentele principes af te leiden die voor een authentieke en objectieve interpretatie nodig zijn.

druk tot stand moest komen, was dit Graduale reeds op de datum van publikatie geen afspiegeling meer van de huidige stand van onderzoek. Een nieuwe kritische editie, die recht doet aan de moderne interpretatie van de neumen, zal dit euvel in de toekomst moeten verhelpen. Een eerste aanzet hiertoe is reeds gegeven met het in 1979 verschenen Graduale Triplex, dat naast de gewone kwadraatnotatie ook de neumen van twee belangrijke gregoriaanse handschriften bevat: de neumen van Laon 239 (in zwart afgedrukt) en de neumen uit enkele manuscripten uit de Sankt-Gallen-familie (in rood). Het is dus nu voor iedere koorzanger mogelijk om de Solesmes-transcriptie aan de bron te toetsen.

Epiloog

Het gregoriaans is bij uitstek liturgische muziek. Onze moderne tijd lijkt echter niet zo liturgische ingesteld. De moderne luisteraar is wel ontvankelijk voor het gregoriaans, maar beluistert het liever in concertvorm dan in de kerk. Dit is jammer, omdat het gregoriaans juist binnen het liturgisch kader optimaal functioneert. Aan de andere kant is het prettig, dat nu de Latijnse liturgie wat tegenwind ondervindt en het gregoriaans niet vaak de kans meer krijgt om liturgisch te functioneren, de wereldlijke concertzaal het gregoriaans door een moeilijke periode helpt. Misschien dat het Degene, voor wie het eigenlijk allemaal bedoeld is, behaagt om hier te zijner tijd weer verandering in te brengen. Hij heeft het per slot van rekening vaker in de geschiedenis gedaan. ■

Literatuur

BANK, J.A.: *Geschiedenis der katholieke kerkmuziek; de liturgische Muziek, het Gregoriaans*. (Amsterdam 1947)

BIRON, F.: *Le Chant grégorien dans l'Enseignement et les Oeuvres musicales de Vincent d'Indy*. (Ottawa 1941)

BOOGAARTS, J.: *Inleiding tot het Gregoriaans en de Liturgie*. (Muiderberg 1985)

- CARDINE, E.: *Sémiologie grégorienne*. (Solesmes 1970)
- CHADWICK, H. (ed.): *The Pelican History of the Church* (zes delen). (London 1967)
- FELLERER, K.G.: *Der gregorianische Choral im Wandel der Jahrhunderte*. (Regensburg 1936)
- FELLERER, K.G.: *Geschichte de katholischen Kirchenmusik* (twee delen). (Kassel 1976)
- LITJENS, H.P.M.: *De Restauratie van het Gregoriaans*. (Venlo 1985)
- NOLTHENIUS, H.: *Muziek tussen Hemel en Aarde; de Wereld van het Gregoriaans*. (Amsterdam 1985)
- Romeins Missaal, Latijn en Nederlands voor Zondagen en Feesten*. (Vereniging voor Latijnse Liturgie, Utrecht 1979)
- SCHMIDT, J.-P.: *Geschichte des gregorianischen Choralgesanges*. (Trier 1952)
- VINCENT, J.: *The diatonic Modes in modern Music*. (Hollywood 1974)
- WAGNER, P.: *Einführung in die gregorianischen Melodien* (drie delen). (Wiesbaden 1910)
- WEBER, E.: *Le Concile de Trente et la Musique*. (Paris 1982)

LITURGIE

8 DECEMBER: HOOGFEEST VAN DE ONBEVLEKTE ONTVANGENIS VAN DE HEILIGE MAAGD MARIA

Martien Verzijl

Na het Hoogfeest van de Aankondiging van de Heer en het Feest van Maria's Geboorte zullen we in dit vierde nummer van deze jaargang het Hoogfeest van 8 december op de voorgrond plaatsen: de Onbevleete Ontvangenis van Maria.

Twee ware Israëlieten, Joachim en Anna, edele telgen van de familie van David, zien eindelijk na een langdurige kinderloosheid hun huwelijk vruchtbaar gemaakt door de goddelijke almacht. De ontvangenis van Maria kondigt weldra de geboorte van Jezus aan. De bedoeling van de Kerk met dit feest is niet alleen de verjaardag te vieren van dit feit, maar ook om het verheven voorrecht te eren waardoor Maria gevrijwaard is gebleven van de erfsmet, die door het besluit van God alle mensen vanaf Adam bezoedelt op het ogenblik, dat zij in de schoot van hun moeder ontvangen worden.¹

De Griekse kerk, welke als erfgename mag worden opgevat van de vrome overleveringen van het Oosten, vierde het feest van de Ontvangenis van Maria al in de zesde eeuw. Het werd op 9 december gevierd als feest van de Ontvangenis van de heilige Anna, moeder van Maria². In de Gotische kerk van Spanje komen we het in de achtste eeuw tegen, echter zonder de bijvoeging *onbevlekt*. Toen in later eeuwen het vraagstuk opkwam, of Maria zonder erfsmet ontvangen was, werd dit vooral door de Franciscanen verdedigd³.

Ook in Napels werd het gevierd. Dom Guéranger, de eerste abt van Solesmes na herstel van het monnikenleven in Frankrijk in de vorige eeuw, schrijft *dat een beroemde kalender, in de 9e eeuw in marmer gegrift ten gebruike van de kerk van Napels* dit aantoonst. Over Napels kwam het feest naar het Westen toe, waarna we het in Ier-



Madonna van Orcival. Repliek naar het beeld in de kathedraal van Clermont-Ferrand. Auvergne, midden 12de eeuw. Houten kern met verguld zilver beslagen. (*Orcival, dorpskerk*). Vgl. blz. 176

land en Normandië tegenkomen. Ook in Engeland werd het ingesteld - tengevolge van een wonder, op Maria's voorspraak geschied; de H. Anselmus, monnik van Canterbury, verbreidde het verder: *Het was passend, dat zij (= Maria) werd bekleed met een zuiverheid, waarboven men geen grotere kan bedenken dan slechts die van God zelf, deze Maagd, aan wie God de Vader zijn Zoon zou schenken op een wijze zo bijzonder, dat die Zoon van nature de gemeenschappelijke en enige Zoon zou zijn van God en van de Maagd; deze Maagd die de Zoon zou uitkiezen om er substantieel zijn Moeder van te maken, en in wier schoot de H. Geest de ontvangenis en de geboorte wilde bewerken van Hem, van Wie Hij zelf voortkomt*⁴.

Binnen een eeuw - we praten dan over de elfde eeuw - treffen we het feest aan in Duitsland en België. Alle kerken in het westen betuigden hun eerbied tegenover dit grote geheim door het in hun liturgie in te voeren.

Paus Sixtus IV vaardigde in 1476 een decreet uit, waardoor het feest ook in Rome werd gevierd en daarmee in de hele Kerk werd voorgeschreven. Na het Concilie van Trente werd op gezag van de H. Paus Pius V in het nieuwe Missaal en Brevier de Onbevleete Ontvangenis van Maria als Hoogfeest (I classis) ingevoerd, daarmee behorend tot een der hoogste feesten van het kerkelijk jaar. In de Tridentijnse liturgische boeken kent het zelfs een vigiliemis en een Octaaf (tot 1960).

Gedurende de hele Middeleeuwen is over de dogmatische motivering gestreden. Uiteindelijk is door Paus Pius IX op 8 december 1854 het dogma der Onbevleete Ontvangenis plechtig afgekondigd. Vanaf dat moment werd het een geboden feestdag voor de gehele Kerk. Nauwelijks drie jaar later ontving de Kerk een hemelse bevestiging van dit dogma uit de mond van Maria zelf, die zich in Lourdes aan Bernadette bekend maakte als de Onbevleete Ontvangenis.

Dit grote feest staat in oorsprong niet met de Advent in verband. De datum werd 8 december omdat dit precies 9 maanden ligt vóór de geboorte van Maria (8 september). Echter, het feest past goed in de Advent, waarin we vol verlangen uitzien naar de komst van de Heer.

Weinig feesten zijn zo algemeen en zozeer bevestigd in de Kerk als het Hoogfeest van 8 december, zoals uit deze historische beschrijving moge

blijken. In Maria is de vloek der erfzonde nooit aanwezig geweest, die vanaf de eerste zonde in het aards paradijs op de mens rustte; zij was geen moment in de macht van het kwaad. Zo is zij voor ons het beeld van de Kerk, zonder vlek, rimpelloos, onbesmet (cf. Ef. 5, 26-27).

In het Missaal van Paus Paulus VI is de rang en betekenis van het feest onveranderd gebleven. Er is nu echter geen vigiliemis meer, evenmin als het octaaf. Deze verdwenen reeds onder Paus Pius XII en Johannes XXIII in de tweede helft der vijftiger jaren, in het kader van een geleidelijke liturgievernieuwing die in die tijd gaande was. Denken we hierbij bijvoorbeeld aan de veranderingen in de Goede Week-liturgie (de instructie *Maxima redemptionis* uit 1955), het herstel van de Paaswake op de traditionele tijd en de totale herziening van de rubrieken in het Missaal en Brevier (*het Motu proprio Rubricarum instructum* van 25 juli 1960), waaruit de door de kwestie der traditionalisten zo bekend geworden liturgische boeken van 1962 zijn voortgekomen, de laatste uitgave van deze boeken vóór Vaticanum II.⁵

In de H. Mis van deze dag is de introitus (*Jes. 61, 10*) een dankgebed. Maria bezingt de grote genaden, die God haar geschonken heeft, de vijand is verslagen.

In de collecta zien we kernachtig *de moraal van het geheim*: Maria moest wel bewaard blijven voor de erfzonde om waardig de woonplaats van Gods Zoon voor te bereiden. Moge zij een sprekend voorbeeld zijn voor ons allen, opdat wij zelf onze ziel steeds zuiveren.

De liturgie als zin van ons bestaan, de Eucharistie, het Heilig Offer als middelpunt van christelijk leven en de relatie tussen dit feest en onszelf, wordt treffend tot uiting gebracht in het gebed over de gaven:⁶

Salutarem hostiam, quam in sollemnitae immaculatae Concep- tionis beatae Virginis Mariae tibi, Domine, offerimus, suscipe dignanter, et praesta, ut, sicut illam tua gratia praeveniente ab	Heer, aanvaard het heilzaam offer dat wij U aanbieden op het feest van de Onbevleete Ontvangenis van de heilige Maagd Maria. Geef dat wij, op haar voorspraak, bevrijd worden van alle zonde-
--	--

omni labe profitemur immunem,
ita, eius intercessione, a culpis
omnibus liberemur. Per Christum
Dominum nostrum.

schuld, zoals zij gevrijwaard werd
voor alle smet door uw genade die
Gij haar vooruit geschonken hebt.
Door Christus onze Heer.

Deze dag heeft sinds Vaticanum II een eigen prelatie, die de
kerngedachte nog eens herhaalt, zij het in weer iets andere bewoordin-
gen:

Qui beatissimam Virginem Mariam
ab omni originalis culpa labe
praeservasti, ut in ea, gratiae tuae
plenitudine ditata, dignam Filio
tuo Genetricem praeparares, et
Sponsae eius Ecclesiae sine ruga
vel macula formosae signares
exordium. Filium enim erat
purissima Virgo datura, qui
crimina nostra Agnus innocens
aboleret; et ipsam prae omnibus
tuo populo disponebas advocatam
gratiae et sanctitatis exemplar.

Gij hebt de Maagd Maria gevrij-
waard voor elke smet van de eerste
zonde. Gij hebt haar, vol van ge-
nade, aan uw Zoon gegeven als een
Moeder die Hem waardig is, om
haar te maken tot het beeld en het
begin van de Kerk, zijn bruid, zon-
der vlek of rimpel. Want deze al-
lerzuiverste Maagd moest ons de
Zoon schenken, het Lam zonder
schuld, dat onze zonden wegneemt.
Boven alle uitverkorenen werd zij
geroepen om voor uw volk genade te
verkrijgen, en een voorbeeld te zijn
van heiligheid.

Richten we ons vervolgens op de teksten, zoals die voorkomen in het
getijdengebed van deze dag, uiteraard vanwege het hoogfeest beginnend
met een eerste Vespers, dan springen als eerste de hymnen in het oog.
Bij een eerste analyse en vergelijking tussen *Liturgia Horarum*, de
Latijnse standaarduitgave⁷ van het door Vaticanum II vernieuwde
getijdengebed en het eind 1990 verschenen Nederlandse *Getijdenboek*⁸
zien wij overeenkomsten, maar ook grote verschillen. De hymne voor de
Ie en IIe Vespers is *Praeclara custos virginum*, en komt ook voor in het
Nederlandse getijdenboek in een wat vrije vertaling van de hand van
J.W. Schulte Nordholt: *Gij die Gods zuivere moeder zijt*. De Latijnse
hymne is gecomponeerd in de vorige eeuw in de periode van de

dogmaverklaring van 1854. Het lezingenofficie heeft als hymne *Te dicimus praeconio*, welke afkomstig zou kunnen zijn van Paus Leo XIII (paus van 1878 tot 1903); het Liber Hymnarius vermeldt dit, overigens met een vraagteken; De Lauden beginnen met de hymne *In plausu grati carminis*. Van deze laatste twee hymnen vinden we niets terug in het Nederlandse getijdenboek. Daar staat ten behoeve van lezingenofficie en lauden één hymne aangegeven *God wil een tempel bouwen*, van de hand van H. Jongerius. Bij het samenstellen van het Nederlandse getijdenboek is mede rekening gehouden met reeds in het Nederlandse taalgebied bestaande vertalingen van hymnen of zelfs hier te lande ontstane hymnen, die dus geen Latijnse 'grondtekst' bezitten. De inhoudsopgave van het Liber Hymnarius vermeldt 48 nieuwe hymnen en een aantal van recente datum, waaronder vele tientallen van de hand van A. Lentini o.s.b. Toch zijn er na het verschijnen van *Liturgia Horarum* in 1970 wel pogingen gedaan, de hymnen zo letterlijk mogelijk te vertalen. Zo is dit gedaan door J. van Doornik, pr., die alle hymnen en tweede lezingen uit het *Officium lectionis* in vier deeltjes heeft uitgegeven⁹.

Het is wellicht interessant om als voorbeeld de hymne van het lezingenofficie met de vertaling weer te geven, zoals Van Doornik die samenstelde:

Te dicimus praeconio,
mater Dei purissima,
nostris benigna laudibus
tuam repende gratiam.

Sontes Adami posterī,
infecta proles gignimur;
labīs paternae nescia
tu sola, Virgo, crederis.

Caput draconis invidi
tu conteris vestigio,
gerisque sola gloriam
intaminatae originis.

U noemen wij met jubelzang:
de allerreinste Moeder Gods;
omwille van dit lofgezag schenk
ons welwillend uw genade.

Wij schuldige Adams-kinderen,
geboren met de erfsmet,
wij weten, dat gij, Maagd, alléén
behoed zijt voor die oude schuld.

De kop van de jaloerse slang
hebt gij vertreden met uw voet;
gij draagt alleen de glorie
van uw onbesmettelijke schepping.

Nostrae decus propaginis,
quae tollis Evae opprobrium,
tu nos tuere supplices,
tu nos labantes erige.

Serpentis antiqui potens
astus retunde et impetus,
ut caelitum perennibus
per te fruamur gaudiis.

Patri sit et Paraclito
tuoque Nato gloria,
qui sanctitatis unicae,
te munerarunt gratia.

O roem van ons geslacht,
die Eva's schade van ons neemt:
bescherm ons nu, uw smekelingen,
richt ons, gevangenen, weer op.

Beteugel met uw macht, van
d'oude slang de listen en de lagen,
om door uw hulp de vreugd'
der hemelingen te genieten.

Aan de Vader en de Trooster
de glorie zij, en aan uw Kind,
Die u met die genade sierden
van uw unieke heiligheid.

Als besluit van de bloemlezing uit Missaal en Getijdenboek een citaat uit de tweede lezing van het Officium lectionis. Daarin vinden we een deel van een preek van Anselmus over Maria, *door wier zegeningen heel de natuur gezegend wordt*. Na een lofzang tot Maria te hebben uitgesproken, beschrijft hij hoe God, als Schepper van alles wat bestaat, Zichzelf vormde uit Maria, waardoor Hij herschiep wat Hij eens geschapen had. *Hij die alles uit het niet tevoorschijn kon brengen, wilde, toen dat alles geschonden was, dit niet herstellen zonder Maria.*

God is de Vader van alle schepselen, Maria de Moeder van de hernieuwde schepselen. God is de Vader van de grondvesting van alles, Maria de Moeder van het herstelde alles. God immers bracht Hem voort, door Wie alles is geschapen; Maria bracht Hem voort, door Wie alles werd verlost. God bracht Hem voort, zonder Wie er geheel niets bestaat; Maria bracht Hem voort, zonder Wie er niets goeds bestaat.

Gezegend zijt gij, maagd Maria, door de allerhoogste God, boven alle vrouwen op aarde! Help ons, onbevleete Maagd, U te volgen! ■

NOTEN

1. Gedeeltelijk citaat uit:
DOM PROSPER GUÉRANGER, Abt van Solesmes. Het Liturgisch Jaar, deel I: Advents- en Kersttijd. (Gooi en Sticht 1952).
2. PIUS PARSCH: Het Jaar des Heren.
1e deel: Kerstkring. J.R. van Rossum. (Utrecht 1941).
3. Latijns-Nederlands Mis- en Vesperboek, herzien door J. Koenders, pr. J. Buchner, (Rijswijk 1961).
4. S. ANSELMUS: *De Conceptu Virginali Cap. XVIII.*
5. Missale Romanum, ex decreto sacrosancti Concilii Tridentini restitutum, summorum pontificum cura recognitum. Editio prima iuxta typicam. (Sumptibus et typis Mame. 1962).
6. Romeins Missaal voor Weekdagen en Heiligenfeesten.
(Vereniging voor Latijnse Liturgie 1983).
7. Liturgia Horarum, iuxta Ritum Romanum, deel I.
Editio typica, decima impressio 1977. (Typis polyglottis Vaticanis).
8. Getijdenboek. Gebeden voor elke dag
Nationale Raad voor Liturgie (Zeist 1990).
9. J. VAN DOORNIK, PR.: Liturgia Horarum, Tweede lezingen en Hymnen. Deel I: Advent- en Kersttijd (1975).

UIT HET KOOR GEKLAPT

SCHOLA CANTORUM 'S-HEERENBERG

Steef Oosterbeek

Iedere zondag is het gemengd kerkkoor betrokken bij de eucharistieviering in de St. Pancratiuskerk te 's-Heerenberg.

Meestal - voor wat betreft het Ordinarium - met een Gregoriaanse of meerstemmige Latijnse Mis, maar het Proprium klinkt in de volkstaal.

Een merkwaardige mengeling van talen, klanken en muzikale vormen die niet persé tot disharmonie behoeft te leiden. Tenzij men willekeurig te werk gaat

Toch, de gregoriaanse zang kwam steeds meer in de verdrukking en dat werd als een verarming ervaren. En het was al zo weinig: uit het Kyriale de Missae I, VIII, XVII en XVIII. En natuurlijk het populaire Credo III. Plus nog enkele zwerfstenen van discutabel kaliber zoals het Attende Domine en het Rorate Caeli: de meezingers. Wellicht muzikaal dubieus, maar men zong en zingt het met hart en ziel. Wellicht dat daarbij ook nostalgische gevoelens een rol spelen. Mag het? Zeker, maar vernieuwendes impulsen bleven uit.

Vanuit het kerkkoor kwam het initiatief om een schola op te richten die zich uitsluitend op de gregoriaanse zang zou richten.

In oktober 1989 is hiermee gestart: vanuit het koor meldde zich een twaalfstal heren spontaan aan.

Vooralsnog richten we ons op een beperkt aantal vespervieringen. Daar aan ligt een aantal motieven en redenen ten grondslag. De propriumgezangen uit het Graduale Romanum zijn veeleisend, moeilijk; te mooi en te waarachtig om ze zonder hoge graad van perfectie te zingen. Dat zou zonde zijn.

Maar zelfs in de vesperliturgie leggen we onszelf beperkingen op. Vooralsnog worden de psalmen gebeden. De Schola zingt:

- het openingsgebed
- de hymne
- de lofzang ofwel canticum

- het responsorium breve
- het Magnificat en de daarbij behorende (wisselende) antifoon.

Op de vraag of dit nu alles is, luidt het antwoord: ja, tot nu toe. En ik haast me eraan toe te voegen dat (zelfs) in deze beperking een diepe verrijking aanwezig is, zowel in muzikaal als in liturgisch opzicht: de ontdekking van enkele basiswaarden. Bijvoorbeeld de cadans van de golfslag in de ogenschijnlijk simpele, maar verheven hymne; de relatie zien en horend beleven tussen tekst en melodie in een Magnificat-antifoon; de typisch modale wendingen herkennen die aan iedere kerktoon eigen zijn. Ja, dat moet je leren en weten: niets is zo praktisch als een goede theorie!

De diepste verrijking wordt beleefd in de viering zelf: het streven om in zuiverheid en reinheid een lofoffer te zingen en te bidden.

Daarbij moet je natuurlijk afleren om succes te bereiken, en zeker om dat (vermeende) succes te meten aan het aantal belangstellenden dat in de vespervieringen aanwezig is. (Toch nog altijd zo'n 50; uiteraard worden ook zij in de liturgische beleving betrokken). Zinvoller dan een opgefokte pretentie, in een verstilde intentie. We realiseren ons dat de weg nog lang is om te gaan. Maar de reis is boeiend en uitdagend.

We oefenen iedere week, 3 kwartier.

Na 5 à 6 weken volgt dan de vesperviering. De cyclus bestaat uit ongeveer 6 vespervieringen per jaar. De verrijking waarover ik hiervoor iets zei, heeft ook betrekking op de tijd:

we studeren hard, en toch hebben we de tijd. Niet die wekelijkse druk van: wat moeten we de komende zondag zingen? En of het dan goed of minder goed gaat, gezongen moet er worden. Wat worden er in de kerk veel concessies gedaan om des tijds wille! Meer tijd hebben: dat is een verademing.

Zo zal er ook tijd komen om het psalmodiëren te gaan beoefenen. Niet op het uur, maar op den duur. Ook zullen we het Graduale Simplex ter hand nemen om t.z.t. in enkele eucharistievieringen te participeren.

Dat zal nog wel enige aandacht en tijd vergen. Daar zien we niet als een berg tegen op. Hoe zouden we ook, in en op "des-Heeren Berg"!

De door de A.C.G. georganiseerde cursussen zijn voor mij als zangleider niet alleen boeiend, maar ook stimulerend en vruchtbaar geweest.

Nog steeds! ■

VAN DE BESTUURSTAFEL....

NOTITIE VAN DE PENNINGMEESTER

H. Berkers

U begrijpt het natuurlijk al. Als de penningmeester zich richt tot "het volk" dan gaat het geld kosten!

Inderdaad.... want de jaarlijkse bijdrage gaat omhoog naar

fl. 30,-- per jaar.

Overigens is dat voor velen van u niet eens een verhoging, nl. voor diegenen die uit eigener beweging al meer betaalden.

De argumenten voor deze verhoging liggen voor het oprapen:

1. Onze redactie is zo actief dat:

- de drukkosten omhoog vliegen (zie als voorbeeld het vorige nummer);
- de kwaliteit stijgt (helaas met extra beheers- en uitvoeringskosten);
- nieuwe plannen klaarliggen, maar deze geven in het begin extra kosten.

Kan het bestuur, kunt u, tegen zo'n redactie zeggen: "Rustig aan" ?

2. De bijdrage is nog nooit verhoogd! Dit wordt vooral mogelijk gemaakt door de verdubbeling van het ledenbestand in de laatste 5 jaren.

Maar... heeft u dat ooit bij een ander blad meegemaakt: "nooit verhoogd"? De drukkosten zijn in die tijd wel flink omhoog gegaan.

3. Het vermogen van de Stichting bedraagt slechts 4 cijfers voor de komma. U begrijpt dat hier, mede gezien de andere activiteiten, geen enkele ruimte in zit.

4. Wij weten dat velen van u de bijdrage tevens als ondersteuning van de Stichting zien. Het moet u dan ook goed doen dat het bruist van de activiteit en dat dit mede te danken is aan uw steun.

> > > > > > Daarom: fl. 30,-- per jaar < < < < < <

Belgische contribuanten

Sinds dit jaar brengen de banken daadwerkelijk de transferprovisie van minimaal fl. 15,-- in rekening. Bij cheques en postwissels doet dit probleem zich niet voor.

Gelieve daarom te betalen door het sturen van een particuliere cheque, liefst Eurocheque of postwissel. Indien u via uw bank wilt blijven betalen dient u de transferprovisie voor eigen rekening te nemen zodat de overmaking echt fl. 30,-- bedraagt.

Dank voor uw aandacht. ■

(Advertentie)

HOOGFEESTEN MEEVIEREN IN SOLESMES

Vacantiewoning te huur in de nabijheid van de wereldberoemde abdij van Solesmes, het Mekka van het gregoriaans.

Maximaal 6 personen. Alle comfort, grote tuin, rustig gelegen.

Reserveren: 070 - 3860427

MEDEDELINGEN

CURSUSSEN

* Vanuit de S.N.K. zal gestreefd worden naar een cursus gregoriaans: Dirigenten A met een vooropleiding voor diegenen, die het ingangsniveau nog niet hebben bereikt. De toeleidingscursus zal bestaan uit 20 dagdelen van 3 uur en de cursus A zelf uit 60 dagdelen van 3 uur.

Dit geheel zal plaatsvinden van januari 1992 t/m december 1993.

Informatie hierover te verkrijgen bij:

S. Groot: 030 - 331010 (N.S.G.V.) en

M-L. Egbers: 076 - 221458 (A.C.G.).

Deze cursus komt feitelijk tot stand door een samenwerkingsverband van de Nederlandse Sint Gregoriusvereniging met de Amici Cantus Gregoriani.

* De eerder aangekondigde zangerscursus in het Bossche dioceses kan misschien niet doorgaan. Besprekingen daarover zijn nog niet afgerond.

RECTIFICATIE

In het voorgaande nummer zijn tot onze spijt enkele fouten geslopen. Op een paar plaatsen in de muziekvoorbeelden zijn enkele millimeters weggevallen. Zo ontbreken in de laatste regel van p. 112 de laatste letters van de woorden *preces* en *dei*. In de Servatius-sequentia is hetzelfde gebeurd. Op p. 124, r. 1, had moeten staan: g-edf-g; op p. 126, r. 1: fed-c
dogmate sorde

Wij bieden U hiervoor onze verontschuldigingen aan.

NIEUWE UITGAVEN

* CURSUS GREGORIAANS

Onder auspiciën van de Gregoriusvereniging is een cursus gregoriaans verschenen. De cursus omvat 3 delen: *De notatie van het gregoriaans* (deel I-III), door A. Kurris, *Modaliteit van oermodi tot octoëchos*, eveneens door A. Kurris, *Geschiedenis van de Gregoriaanse zang* door J. Valkestijn. De delen betreffende notatie en modaliteit zijn bloemlezingen zonder tekst. Men treft een ruime voorraad melodieën aan, gerangschikt naar notatiekenmerken of naar modaliteit en melodietype. Dat betekent dat men voor uitleg aangewezen is op andere publicaties, zoals Cardine: *Semiologie van het Gregoriaans* of Agustoni/Göschl: *Einführung in die Interpretation des Gregorianischen Choralen*. Zonder dergelijke boeken ernaast zijn deze delen enigszins ontoegankelijk.

Het deel over de geschiedenis van het gregoriaans van J. Valkestijn is geen bloemlezing, maar bevat ca. 60 pagina's tekst, beginnend bij de vroegste geschiedenis van het gregoriaans en eindigend bij de restauratie en het herstel; tevens bevat het een niet te uitgebreide literatuuropgave.

De cursus is sober uitgegeven: gebonden in een eenvoudige ringrug met plastic kaft; het papier is slechts eenzijdig bedrukt, waardoor het geheel onnodig dik is.

De cursus is voor f. 99,50 te bestellen bij de Gregoriusvereniging, Drift 23, Utrecht.

* HANDREIKING BIJ HET GRADUALE ROMANUM

Onlangs is van de hand van Drs. A.P.S. van Hout, pastoor te Sint Odiliënborg, een *Handreiking bij het Graduale Romanum* verschenen, met als doelstelling zangers en dirigenten wegwijs te maken in het Graduale. Men heeft gekozen voor de opzet het Graduale van bladzijde tot bladzijde te volgen, uit te leggen, te vertalen en toe te lichten. Achtereenvolgens worden behandeld: de liturgische veranderingen ná Vaticanum II (kerkelijk jaar, lezingen-cyclus, heiligenfeesten) en de onderdelen van het Graduale (Tijdeigen, Gemeenschappelijke, Eigen der Heiligen, Missen bij Rituelen, Missen voor verschillende gelegenheden, votiefmissen, gezangen die voorkomen in de Ordo Missae, vaste gezangen, aanhangsel). Vervolgens wordt een voorbeeld gegeven voor praktisch gebruik: alle onderdelen van de volledig Latijnse Mis worden opgesomd aan de hand van de liturgie van de eerste zondag van de Advent, compleet met paginanummers. Daarna volgen zeven bijlagen (die het grootste deel van het boekje uitmaken): het Decreet van de Congregatie voor de Goddelijke Eredienst, de Inleiding van het Graduale zelf, de Nederlandse vertaling van aanwijzingen zoals die door het hele boek heen voorkomen, een Latijns-Nederlandse woordenlijst, een overzicht van Heiligenfeesten in alfabetische volgorde, de algemene inhoudsopgave en een lijst van gregoriaanse uitgaven en studies over het gregoriaans, inclusief prijzen en verkrijgbaarheid.

Al met al een nuttig boekje, vooral voor hen, die (nog) weinig ervaring met het vernieuwde Graduale bezitten of een niet zo grote kennis van de Latijnse taal hebben. De Handreiking is verkrijgbaar bij de Stichting Musica Gregoriana, Aan de Berg 3

6077 AA Sint Odiliënborg, telefoon 04752-5801 en kost fl. 10,- excl. portokosten.

* FACSIMILE'S

Op initiatief van Nino Albarosa en Alberto Turco start er een facsimile-serie: *Codices Gregoriani*. De serie zal worden geopend met Benevento, Biblioteca Capitolare, handschrift 40, een 11e-eeuws graduale. Dit handschrift bevat zowel gregoriaans als Oudbeneventaans repertoire; helaas ontbreekt de Goede Week. Het heeft een lijnloze, maar desondanks diastematische notatie, rijk aan ritmische en semiologische details. De reproductie wordt voorafgegaan door een wetenschappelijke inleiding. Intekenprijs tot 31 december 1991: 300.000 lire, daarna 400.000 lire. Elke twee jaar zal er een facsimile uitkomen, in een oplage van 1000 genummerde exemplaren.

Informatie: G & T Scuola srl, Via Manassero 10, I-37136 Verona, Italië, tel. (vanuit Nederland) 09-39-45-581890.

* BRUNO-STÄBLEIN-MICROFILM-ARCHIEF

Het Bruno-Stäblein-Microfilmarchief te Erlangen bezit een zeer uitgebreide collectie microfilms van liturgische manuscripten. Sinds kort bestaat er een computer-inventaris van deze collectie. Geïnteresseerden kunnen contact opnemen met mevr. S. van de Klundert, Bruno-Stäblein-Microfilmarchief, Institut für Musikwissenschaft der Universität Erlangen-Nürnberg, Bismarckstraße 1, D-8520 Erlangen, Duitsland, tel. (vanuit Nederland) 09-49-9131-852399.

* TROPEN

Het *Corpus Troporum* te Zweden houdt zich al jaren bezig met het verzamelen en uitgeven van trope-teksten. Er zijn verschillende banden met tropen van proprium- en

kyriale-gezangen uitgekomen. Onlangs is die van de Sanctus-tropen verschenen. De uitgave bevat een uitgebreide inleiding, waarin wordt ingegaan op diverse onderwerpen, zoals de Middeleeuwse interpretatie van de teksten van de gezangen, de vorm van de tropen, de thema's (sommige Sanctus-tropen gaan over het triniteits-motief, sommige over Christus' intocht in Jeruzalem), etc. De uitgave zit duidelijk en overzichtelijk in elkaar, is zeer goed verzorgd. Voor wie geïnteresseerd is in tropen en Frans kan lezen, is het erg leuk om kennis van te nemen. Wie getropeerde gezangen zoekt om op het repertoire te zetten, moet zich realiseren dat het alleen tekst-edities zijn, zonder muziek; het zoeken naar tropen zou gepaard moeten gaan met een bezoek aan een foto- of microfilm-collectie.

G. Iversen: *Tropes du Sanctus, Introduction et édition critique*. Corpus Troporum VII: Tropes de l'ordinaire de la messe (Stockholm 1990). ISBN 91-22-01410-1. Prijs: SEK 212.

BERICHTEN VAN ANDEREN

* Van het vierde gregoriaans festival van Watou zijn cassettes te verkrijgen. Deze cassettes kunnen besteld worden op het Festivalsecretariaat, Moenaardestraat 25, 8978 Watou, tel. (vanuit Nederland) 09-32-57-388124. De prijs per cassette bedraagt BFr. 350,--.

* Het 23e Gregoriaans Uur van de Schola Cantorum Achel (B) heeft plaats in de parochiekerk van Achel-Centrum op zondag 1 december om 15.30 uur. De Schola staat onder leiding van Bart Follon, Thomas Watsonlaan 11, 3930 Achel, tel. (vanuit Nederland) 09-32-11-641787.

* De Utrechtse Vrouwen Schola zingt zondag 1 december om 17.00 uur de Vespers van de eerste Adventszondag in de H. Hartkerk te Utrecht. Deze Schola staat onder leiding van Zr. M-L. Egbers.

* De Schola Cantorum Beverwijk zingt in de komende periode tweemaal de Vespers.

1. Op 8 december 1991 in de N.H. Engelmunduskerk in Oud Velsen (Velsen zuid).

2. Op 22 december 1991 in de N.H. Pancratiuskerk te Castricum.

De Schola staat onder de leiding van Ko Ariëns. De aanvang beide keren is om 16.30 uur, voorafgegaan door orgelcantates, die gespeeld worden door Jan Boogers. Informatie: H.J.T. Mooy, tel. 02518-70300 of 53963. ■

LITURGIE

KERKELIJKE KALENDER (December 1991, januari en februari 1992)

zondag	1 december:	Eerste zondag van de Advent
zaterdag	7 december:	Hoogfeest van de Onbevleete Ontvangenis van de H. Maagd Maria
zondag	8 december:	Tweede zondag van de Advent
zondag	15 december:	Derde zondag van de Advent
zondag	22 december:	Vierde zondag van de Advent
woensdag	25 december:	Hoogfeest van Kerstmis, Geboorte van de Heer.
donderdag	26 december:	Feest van de H. Stefanus, eerste martelaar
vrijdag	27 december:	Feest van de H. Johannes, apostel en evangelist
zaterdag	28 december:	Feest van de HH. Onnozele Kinderen
zondag	29 december:	Feest van de H. Familie
woensdag	1 januari:	Hoogfeest van de H. Maria, Moeder van God
zondag	5 januari:	Hoogfeest van de Openbaring des Heren
zondag	12 januari:	Feest van de Doop des Heren
zondag	19 januari:	Tweede zondag door het jaar
zaterdag	25 januari:	Feest van de Beking van de H. Apostel Paulus
zondag	26 januari:	Derde zondag door het jaar
zondag	2 februari:	Feest van de Opdracht van de Heer in de tempel
zondag	9 februari:	Vijfde zondag door het jaar
vrijdag	14 februari:	Feest van de HH. Cyrillus en Methodius, patronen van Europa
zondag	16 februari:	Zesde zondag door het jaar
zaterdag	22 februari:	Feest van St. Petrus' Stoel
zondag	23 februari:	Zevende zondag door het jaar ■

INHOUD

Van de redactie	169
Gregoriaans in de steigers <i>Arnoud Heerings</i>	170
8 december: Hoogfeest van de onbevleete ontvangenis van de Heilige Maagd Maria <i>Martien Verzijl</i>	193
Schola Cantorum 's-Heerenberg <i>Steef Oosterbeek</i>	201
Notitie van de penningmeester <i>H. Berkers</i>	203
Mededelingen	205
Kerkelijke kalender	208

 Stichling
mici Canlus Gregoriani